

Орися ЛЕГКА

Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка

УДК 821.161.2.09Драй-Хмара М.:061.2НТШ(06)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2024.76.12573>

ПСИХОДУХОВА СИЛЬВЕТА МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ НА СТОРІНКАХ «ЗАПИСОК НТШ»

Резюме. У статті зроблено спробу окреслити психодухову силуету Михайла Драй-Хмари на основі матеріалів, опублікованих у «Записках Наукового товариства імені Шевченка». У 155-му томі цього видання (1937) надруковано рецензію Василя Сімовича на «Збірник комісії для дослідження історії української мови» за редакцією А. Кримського та М. Драй-Хмари, зокрема статтю останнього «Фрагменти менського пергаменового апракоса XIV ст.», якій дано високу оцінку. Том 197 ЗНТШ повністю присвячений літературно-науковій спадщині М. Драй-Хмари. У ньому зібрано найголовніші літературознавчі праці, щоденникові нотатки, листи із заслання. Ці матеріали дають змогу змалювати постать М. Драй-Хмари – поважного науковця з багатограним талантом і трагічною долею, життєлюба, незламного патріота, люблячого чоловіка й батька, пріоритетами якого були щирість, доброта, любов до людей, альтруїзм, любов до природи й мистецтва.

Ключові слова: психодухова силуета, «Записки НТШ», літературознавча спадщина, щоденникові нотатки, листи.

PSYCHO-SPIRITUAL SILHOUETTE OF MYKHAILO DRAI-KHMARA ON THE PAGES OF „NOTES OF SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY”

Resume. The article attempts to outline the psycho-spiritual profile of Mykhailo Drai-Khmara based on the materials published in the „Notes of the Shevchenko Scientific Society”. In the 155th volume of this edition (1937), Vasyl Simovych published a review of the „Collection of the Commission for the Study of the History of the Ukrainian Language” edited by A. Krymskyi and M. Drai-Khmara, in particular the latter’s article „Fragments of the Mensk Parchment Aprakos of the 14th century”, which was given a high rating. The 197th volume of „Notes” (1979) devoted all its space to the literary and scientific heritage of M. Drai-Khmara. It contains the most important literary works, diary notes, and letters from exile. These materials make it possible to depict the figure of M. Drai-Khmara – a respected scientist with a multifaceted talent and a tragic fate, a lover of life, an indomitable patriot, in love with his native land, a loving husband and father, whose priorities were sincerity, kindness, love for people, altruism, love for nature and art.

Keywords: psycho-spiritual silhouette, „Notes of the SSS”, literary heritage, diary notes, letters.

Сторінки такого унікального видання, як «Записки Наукового товариства імені Шевченка», позначені «печаттю духа» багатьох українських та зарубіжних письменників. Серед них – Михайло Драй-Хмара (1889–1939), український поет-неокласик, літературознавець, фольклорист, перекладач, один із представників «розстріляного відродження», знищеного радянською репресивною системою. За життя М. Драй-Хмари жодна його наукова праця у «Записках НТШ» опублікована не була; лише 1937 року тут надруковано невелику рецензію на одну з його студій. Лише наприкінці 1970-х років минулого століття 197-й том «Записок»

зусиллями Григорія Костюка та доньки М. Драй-Хмари Оксани Ашер зібрав вагомі наукові праці цього дослідника, а також його нотатки, листи та бібліографію про нього. Не зупиняючись докладно на наукових студіях М. Драй-Хмари, спробуємо окреслити його психодуховний силует.

Отже, у CLX (155-му) томі «Записок НТШ» (Львів, 1937, рубрика «Бібліографія») вміщено рецензію Василя Сімовича на «Збірник комісії для дослідження історії української мови» (т. 1, ВУАН, Київ, 1931, 340 с.) за редакцією Агатангела Кримського та Михайла Драй-Хмари. На початку рецензент зазначив, що «Комісія для дослідів історії української мови, що сформувалася була при Українській Академії Наук 1928 р., почала була свою діяльність збірником, що його заголовок подаємо вгорі. Початок – гарний, та, на жаль, на цьому «Збірнику» видання припинено. Комісію для історичних дослідів української мови після реформи Академії розігнали, і з цим стали непотрібні «Збірники». На історію української мови можна в У.С.С.Р. дивитися тільки з одного погляду, з погляду теорії Марра¹, то й дослідів над історією української мови в У.С.С.Р. ніхто тепер не робить. А хоч, може, й робить, то оголошувати друком не важиться... Через те, що видання цього вже дістати не можна, і немає його майже по бібліотеках, спинимося над ним довше»².

До видання ввійшло дев'ять праць вісьмох авторів: Дмитра Шелудька, Григорія Ільїнського (дві праці), Олени Курило, Василя Сімовича, Петра Бузука, Миколи Семеніва, Володимира Ярошенка та М. Драй-Хмари. Кожну з них В. Сімович розглянув докладніше, зокрема й дослідження М. Драй-Хмари *Фрагменти менського пергаменового апракоса XIV ст.*

Апракос – різновид Євангелії або Апостола, у якому тексти розташовано не в звичному, а в календарному порядку, згідно з недільними церковними читаннями, починаючи від неділі Пасхи. Рецензент назвав студію М. Драй-Хмари дуже дбайливою, «хоч і розвалковою», погодився з висновками автора про час (XIV ст.) та місце створення пам'ятки (горішня течія Березини та Дніпра, на межі між південно-західними й північно-східними діалектами), а також із твердженням про її білоруську редакцію³. До цінних В. Сімович зарахував твердження автора про лексичний склад апракоса, що дало змогу довести його належність до т. зв. другої (пізнішої) редакції такого типу пам'яток. При цьому рецензент закинув авторові підкреслювання тих рис, яких у творі немає («дзекання», вживання епентетичного «л», перестановку основ). Петербурзька метода дослідження – «вишукувати спершу південнослов'янські риси, потім східнослов'янські (общеруські!) й білоруські» – призводить до повторів та тверджень про загальновідомі факти⁴. На думку В. Сімовича, М. Драй-Хмара занадто пильну увагу зосередив на буквах, недооцінюючи впливу української (київської) графічної й мовної

¹ Ідеться про так звану яфетичну теорію мовознавця й історика Миколи Марра (1864–1934), псевдонаукову за своєю суттю, яка, однак, від кінця 1920-х років мала державну підтримку в СРСР.

² В. Сімович, *Збірник комісії для дослідження (sic!) історії української мови, Т. 1, за редакцією акад. А. Кримського та М. Драй-Хмари, Всеукраїнська Академія Наук, Київ, 1931, ст. 340* [Рец.], *Записки НТШ, Львів, 1937, т. CLX, с. 328* (Бібл.).

³ Там само, с. 335.

⁴ Там само.

традиції на всі тогочасні східнослов'янські пам'ятки¹. «Читаючи працю, – підсумував науковець, – не можеш позбутися вражіння, що вона методом належить до «ранньої доби» лінгвістичних студій автора»². Рецензент наголосив також на високій науковій цінності збірника: «...Можна тільки дуже шкодувати, що він – перший і останній, що це таке цінне видання припинено...»³.

Том 197-й «Записок» (1979) повністю присвячений літературно-науковій спадщині М. Драй-Хмари. У передмові «Від редактора» (с. 7–12) вказано, що вміщені в томі статті, рецензії, розвідки (1921–31), щоденникові записи, листи (1936–38) є першим посмертним зібранням праць М. Драй-Хмари. Зазначено, що в основу формування корпусу текстів ліг хронологічний принцип. Матеріали тому поділено на три частини: I – праці з питань історії української літератури, «від Т. Шевченка починаючи і Лесею Українкою кінчаючи»⁴: *Леся Українка. Життя і творчість* (с. 31–161), *Поема Лесі Українки «Віла-посестра» на тлі сербського та українського епосу* (с. 162–219), *Бояриня* (с. 220–238), *Ів. Франко та Л. Українка (З полеміки 90-х років)* (с. 239–248) та *Генега Шевченкової поеми «У тієї Катерини хата на помості»* (с. 249–270).

До другої частини увійшли студії, що порушують загальнослов'янську літературну проблематику. Тут уміщено розвідки й рецензії *Нотатки про чеський переклад поезій Павла Тичини* (с. 271–276); *Нові матеріали до життєпису Василя Чумака* (с. 277–284); *Вінок. Життя і творчість Максима Багдановича* (с. 285–304), рецензію на двотомне зібрання творів Богдановича (с. 305–309); *Янка Купала (З нагоди 25-річчя літературної діяльності)* (с. 310–316); *Сербські народні приповідки* (с. 317–318); рецензію *Із Звіту акад. В. Перетца про працю М. Драй-Хмари Інтермедії I-ої половини XVIII ст.* (с. 319–321, переклад з російської мови Ніни Драй-Хмари, дружини поета). У праці зазначено, що М. Драй вивчав російські інтермедії, вміщені в рукописному збірнику Тихонова, що зберігається в Імператорській бібліотеці (№ 457). Кожен із 11 творів є побутовою сценкою, які в карикатурному вигляді показують стосунки між заміжною жінкою та закоханим у неї кавалером, чоловіком і зрадливою дружиною, господарем і наймитом тощо. Зміст інтермедій не оригінальний і не має ознак російського національного гумору, отже, досліджувані твори виникли не в Росії, а були привезені з-за кордону італійською або німецькою трупкою. За припущенням В. Перетца, джерелом цих інтермедій найімовірніше є італійська комедія дель арте, на що вказують типи Арлекіна й Панталоне.

Також в томі опубліковано «Звіт про подорож за кордон студента М. П. Драя» (с. 322–325), у якому йдеться про наукову працю в бібліотеках Загреба й Белграда з метою вивчення історико-літературної діяльності сербохорватського письменника А. Качича-Міюшича. Наступна публікація – *Оцінка професора А. Лук'яненка першої наукової праці М. Драй-Хмари Поетичний твір*

¹ Там само, с. 336.

² Там само.

³ Там само, с. 342.

⁴ [Г. Костюк], *Від редактора, Записки НТШ, Т. СХСVII: Філологічна секція: Михайло Драй-Хмара. З літературно-наукової спадщини, Загальна редакція, вибір та упорядкування, примітки та коментарі Г. Костюка, Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1979, с. 8.*

А. Качіча-Міошича „*Razgovor ugodni naroda slovinskoga*”, поданої на конкурс в Історично-філологічному факультеті на здобуття нагороди – медалі (с. 326–328). Рецензент високо оцінив студію М. Драй-Хмари, зазначивши, що вона заслуговує на присудження її авторові золотої медалі.

«Маємо тут статті, присвячені українській, польській, білоруській, чеській, сербській, хорватській літературам. Ці праці показують, – вів далі в передмові Г. Костюк, – що в особі М. Драй-Хмари ми втратили цікавого й ерудитного знавця слов'янських мов та літератур. Не зайвим буде тут ствердити, що серед «п'ятірного грона» неокласиків М. Драй-Хмара був єдиним славістом. Ніхто з його колег – ані М. Зеров, ані П. Филипович, ані О. Бурггардт, ані М. Рильський – не мав за собою спеціальних славістичних студій»¹. Автор передмови назвав декілька редакційних правил, згідно з якими опубліковано вміщені праці: загальна редакція всіх текстів за тогочасними правописними нормами; переклад усіх цитат іноземними мовами по-українськи; додавання приміток із вказівкою на дати написання праць; виправлення всіх мовних та друкарських похибок.

У третьому розділі тому опубліковано записники М. Драй-Хмари 1924–1928 років (с. 331–374), у яких викладено враження про події й факти з особистого, громадського, культурного й наукового життя; окремо подано *Вислови, епіграми, пародії, сатиричні строфи М. Зерова, П. Филиповича та М. Драй-Хмари, що збереглися в нотатниках М. Драй-Хмари* (с. 375–377). У розділі вміщено листи вченого до дружини й доньки з місць заслання 1936–1938 рр.: Приїска Партизан, Нериги, Магадана, Охотського, Оротукана, Речки Утіной, Нагаєва, Горної Ларюкової, Усть-Тайожного (с. 378–400). До них додано примітки, коментарі та пояснювальні нотатки редакції. У цій частині опубліковано також бібліографію поетичної й літературознавчої спадщини М. Драй-Хмари та літератури про нього.

На думку автора передмови, громадянська та ідейно-естетична свідомість письменника, як і його сучасників Павла Филиповича, Миколи Зерова, Олександра Дорошкевича, Бориса Якубського, Освальда Бурггардта, Віктора Петрова, Леоніда Білецького та інших, формувалася між двома революціями (1905–1917), у добу «великого інтелектуального злету і пристрасних шукань нового» в літературі й мистецтві². Значну роль у формуванні М. Драй-Хмари як поета й науковця відіграв професор Київського університету В. Перетц, «один із видатних вчених тієї доби, що поклав основи нової естетичної формально-філологічної методи в літературознавстві» й котрий став учителем також для таких учених, як Іван Огієнко, П. Филипович, О. Дорошкевич, Сергій Маслов, Л. Білецький, Микола Гудзій, Б. Якубський, Костянтин Копержинський, В. Петров, Олександр Грузинський та інші. Усі вони «прийшли до наукової праці саме вчасно, саме тоді, коли за довгі сторіччя неволі вперше відкрилися нові обрії українського державного й культурного життя»³. Михайла Драй-Хмару названо одним із піонерів української науки в пореволюційні роки, адже «мав для цього всі дані: закінчений повний курс історично-філологічного факультету Київського університету, кількарічний

¹ Там само.

² Там само, с. 9–10.

³ Там само, с. 10.

досвід наукової праці в семінарі академіка В. Перетца і закінчений аспірантський стаж при кафедрі слов'янознавства Петроградського університету»¹.

Праці М. Драй-Хмари, зокрема *Леся Українка. Життя і творчість, Поема Лесі Українки «Віла-посестра» на тлі сербського та українського епосу, Бояриня*, разом із дослідженнями М. Зерова, П. Филиповича, О. Дорошкевича, Б. Якубського, «творили перший міцний ґрунт українського наукового літературознавства в перше пореволюційне десятиліття». І хоча за останні 40 років на теми, котрі розробляв учений, з'явилося чимало нових поважних розвідок, опертих на документах і матеріалах, тоді ще не доступних дослідникам, та завдяки багатому фактажеві, проникливим спостереженням і глибоким висновкам його праці стали підґрунтям для подальших досліджень і не втратили своєї актуальності².

Григорій Костюк зазначив, що обставини, за яких працював М. Драй-Хмара, «поклали своє специфічне тавро часу і на методологію, і на ті чи інші офіційні висновки, і навіть на літературознавчу фразеологію дослідника». Проте висловив сподівання, що сучасний читач «матиме повне зрозуміння до тих «накладних видатків» минулого часу»³.

Упорядник зазначив, що до даного зібрання не ввійшли деякі праці М. Драй-Хмари, які редакції не вдалося роздобути:

1) цикл лекцій «Слов'янознавство», котрі учений читав на історико-філологічному факультеті Кам'янець-Подільського університету 1918–20 рр.;

2) статтю «Проблеми сучасної славістики», надруковану в газеті «Пролетарська правда» (1929, № 295);

3) передмову *Творчі шляхи Казіміра Тетмаєра* до збірки українських перекладів поезій польського поета *На скелястім підгір'ї* (Київ, Книгоспілка, 1930);

4) рецензію на посібник *Ogólny kurs języka polskiego* Л. Арасімович та А. Федорова (оприлюднену в збірнику *На мовознавчому фронті*, Київ, 1931).

Окрім того, до тому «Записок» не включено праці М. Драй-Хмари *Фрагменти менського пергаменового апракоса XIV ст.*, («з огляду на великий розмір, перевантаження тексту старослов'янською мовою, вузькофахове її призначення» і «наявність цієї праці в бібліотеках Заходу»); вступної статті *Віла-Посестра* до однойменної поеми Лесі Українки, котру опубліковано в третьому томі творів поетки (Київ, Книгоспілка, 1927); статті «Поет білоруського відродження (Максім Багдановіч)» («Життя й революція», 1927, № 7). Останні дві розповіді не вміщено в збірнику з тієї причини, що вони дублюють подібні, але ширші праці М. Драй-Хмари *Поема Лесі Українки «Віла-посестра» на тлі сербського та українського епосу та Вінок. Життя і творчість Максима Багдановіча* відповідно⁴.

Донька письменника Оксана Ашер опублікувала в «Записках» допис *Портрет Михайла Драй-Хмари*, у якому акцентувала на таких психодухових рисах батька, як акуратність (вона «була його характеристичною рисою, – починаючи від рукописів та добре впорядкованої добірної бібліотеки й кінчаючи бездоганні-

¹ Там само, с. 11.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само, с. 8.

стю його одягу, – у всьому відчувався артистичний смак, навіть мав краватку, вишивану стильним українським взірцем») та вишуканий артистичний смак. Батько з дитинства захоплювався спортом (робив дерев'яні ковзани й їздив на них, «захоплював глядачів своїм вальсуванням з фігурами на льоду»); був добрим плавцем, легко перепливаючи Дніпро; влітку грав у волейбол, крокет і теніс) та красою природи, котра дарувала йому душевну рівновагу й поетичне натхнення. Драй-Хмара любив свою рідну Полтавщину і Поділля «з його хвилястим краєвидом»¹, де гостював у батьків дружини й де «відпочивав душею і тілом»². Був закоханий у мистецтво, зокрема в музиці «зрозумілою йому була спонтанність народного таланту»³.

Не цурався товариства, у якому жартував, співав українських пісень, танцював, грав на фортеп'яні, не шкодував ні вишуканих страв, ні дорогого вина. Відзначався щирістю, добротою й людяністю: допоміг своїй сестрі Марусі здобути вищу освіту, у його помешканні завжди жили родичі або знайомі, яким потрібно було допомогти. Давав щиру милостиню жебракам, під час голоду підібрав на вулиці й прихистив 15-річну селянську дівчину й тим урятував її від смерті. Не побоявся передати свою посаду в *Українському академічному словнику* Максимові Рильському, коли той вийшов з ув'язнення й потребував допомоги.

Михайло Драй-Хмара був ідеальним батьком для своєї доньки, котрий завжди, навіть в останні дні на засланні, піклувався про неї. Про це свідчить хоча б останній його збережений лист із місць заслання від 9 листопада 1938 р.: «Моя люба, моя ненаглядна, моя хороша, моя незрівняна Оксаночко, як я тужу за тобою, як я хочу тебе бачити, розмовляти з тобою, слухати твою музику, твої поезії, твій сміх. Напиши мені про себе, дорога, як ти живеш, як себе почуваш, що читаєш, граєш, яких маєш знайомих, з ким дружиш, яке в тебе коло зацікавлень...»⁴. Революцію сприйняв як соціальне й національне визволення народу. «Насильство й жорстокість, з якими революціонери приходили до влади, були болісними для лагідної вдачі поета, але він сприймав це як переходове явище. Через свої демократичні погляди Драй-Хмара не міг стати комуністом, але не був проти революції й навіть вітав її. Та ці ідеалістичні його ілюзії згодом коштували йому життя». Перед арештом він зрозумів трагізм становища української інтелігенції, що, за спогадами О. Ашер, призвело «до нервового напруження й кошмарів, що були темою однієї з його поезій останнього періоду. Його мучило безсоння, і вночі часто було чути його кроки». Можливо, О. Ашер має на увазі вірш *Кошмар* (1930), сповнений жаскої нічної візії, у якому є, зокрема, такі рядки:

Але крізь сон напівзакритих вій
Вбачаю, як до мене щось потворне,
Страшне повзе у темряві нічній.
Мене обняв смертельний жах. Кругом
Усе принишло – ліс, чагар і трави, –
Схилившись перед чорним повзуном.

¹ О. Ашер, *Портрет Михайла Драй-Хмари*, Записки НТШ, Т. СХСVII, с. 13.

² О. Ашер, *Біографічні фрагменти*, Записки НТШ, Т. СХСVII, с. 18.

³ О. Ашер, *Портрет Михайла Драй-Хмари*, с. 13.

⁴ *Листи Михайла Драй-Хмари*, Записки НТШ, Т. СХСVII, с. 399–400.

І раптом лапи, мов тугий хомут,
Душивши, обхопили мою шию –
На мене навалився потужний лут.
Прокинувшись від болю, я аж вию,
Здригаюся під черевом слизьким,
Пручаюся, нігтями дорогу рию¹.

Вірш (тут подано його уривок), у якому замальовано поєдинок героя з потворним удавом, символічний і пророчий. Та якщо в поезії двобій завершується перемогою ліричного персонажа, то в житті М. Драй-Хмари все склалося значно драматичніше...

Відвертий і щирий, він не міг пристосуватися до сталінського режиму, «де говорилося одне, а робилося щось зовсім інше». Непохитний і сильний духом, М. Драй-Хмара «був єдиним на процесі «неокласиків», що не заломився, не визнав себе винним, незважаючи на всі моральні й фізичні тортури. Він нічого не сказав ні на себе, ні на інших. Тому його справу виділили з групи М. Зерова, засудили заочно через «Московское особое совещание» і заслали до найгірших концентраційних таборів смерті – Колими»².

У томі надруковано також *Біографічні фрагменти* О. Ашер (с. 15–28), де, окрім суто біографічних даних, подано цікаві факти з життєтворчості її батька. Так, зазначено, що М. Драй-Хмара народився в родині заможного, розумного, письменного, але жорстокого чоловіка, вдача якого «сильно вразила маленького сина», котрому «особливо болуче було за матір, яка через це багато терпіла в своєму житті». Мати, Ганна з козацького роду Брагинців, померла молодою від тифу, до останнього намагаючись допомагати хворим односельцям. М. Драй-Хмара присвятив пам'яті матері поему *Рушник*. Батько ж, який «жив для себе», за буремних часів суттєво зубожів, поселився у сина, того-таки Михайла, і помер у Києві 1933 р.³

Найщасливішими часами свого життя поет називав роки навчання в колегії Галагана: «Пам'ятними були такі гри в Колегії, як похорон Цезаря (виголошувались довгі промови на злобу дня), пригадувались різні сміховинні прізвища зі слів, характеристичних для тої чи іншої чужоземної мови. Влітку влаштовувались мандрівки».

У біографічному нарисі О. Ашер згадано про те, що 1914 року М. Драй-Хмара одружився з гімназисткою Ніною Длугопільською. У зв'язку з Першою світовою війною Київський університет, у якому М. Драй-Хмару залишено для подальших студій, евакуйовано до Саратова, а Михайла-аспіранта відрядили в Петербург. Там, за спогадами дружини, «у цьому російському північному місті він відчув себе українцем і сказав своїй дружині, що, ставши на цей шлях, скорше помре, ніж зійде з нього». Глибокий вплив мали на поета Всеволод Ганцов (мовознавець), Макар Кушнір (політичний діяч і журналіст) та Олександр Грушевський (літературознавець, історик), котрі сильно зміцнили його українську

¹ М. Драй-Хмара, *Кошмар*, [у:] М. Драй-Хмара, *Твори*, Київ : Наукова думка, 2015, с. 67–68.

² О. Ашер, *Портрет Михайла Драй-Хмари*, Записки НТШ, Т. СХСVII, с. 13–14.

³ О. Ашер, *Біографічні фрагменти*, Записки НТШ, Т. СХСVII, с. 15.

національну свідомість¹. Із огляду на те, що в Петрограді панували антинімецькі настрої, М. Драй-Хмара змінив своє прізвище, адже «Драй» здавалося йому занадто німецьким. Зі зміцненням радянської влади він відмовився виїздити за кордон, хоч мав привабливу пропозицію від Празького університету.

Угрупування неокласиків не мало чіткої естетичної програми, однак його супротивники в літературній дискусії (захисники пролетарської масової культури) накинули їм таку назву, ті не заперечували, й так вона прижилася. Оксана Ашер висловила своє розуміння естетичної концепції угруповання неокласиків: «Неокласики» хоч і наслідували артистичну концепцію, базовану на гармонії і рівновазі, що є есенцією класицизму, – були також під впливом романтиків, символістів і імпресіоністів.

Для удосконалення форми вірша вони охоче перекладали поетів античних, але також і французьких парнасців. Так, Леконт де Ліль особливо їх захоплював досконалою формою, а Ередія (de Heredia) – пластичними образами.

У пошуку бездоганної форми поезій «неокласики» віднайшли мудрість античної Греції: все, що є досконалим, є ліпшим.

Почасти вони погоджувались з доктриною Теофіля Готье «мистецтво для мистецтва», але дотримувались її лише як технічного засобу, не ставлячи собі це за мету.

Усі «неокласики» дуже відрізнялися один від одного, і кожен з них був поетом оригінальним і талановитим. [...] Не було в них формальних зібрань, ні організації. Вільність стилю й індивідуальність поетичної творчості були їм більше властиві, ніж так званий «неокласицизм». Це були люди високої культури й ерудиції. Їхні дружні взаємини свідчили про цілковиту волю, що панувала в цій групі»².

Оксана Ашер навела приклад того, як пролетарська критика оцінювала творчість неокласиків. З одного боку, їхня поезія якісно вирізнялася на тлі бездарних віршів пролетарських поетів. На думку критика під псевдонімом А. Л-ий (справжнє ім'я невідоме. – *О. Л.*), «поетів – хоч греблю гати, а поезії – як кіт наплакав», та й та, що є «нудна, одноманітна, зі своїми молотками та тракторами. [...] А крім того, різні там організації витягають усяких там письменників з заводів, з сіл, побільшуючи лави безнадійних графоманів. Стук, грюкіт, свист, гудки – життя немає від такої поезії! Карравул!». З іншого боку, той самий критик у тій-таки рецензії в газеті «Більшовик» висміював елегії М. Рильського й гекзаметри М. Зерова, які не гармоніювали з сучасним життям Радянської України й іронічно підкреслював, що хоч п'ять «неокласиків» і не становлять собою літературної організації, та «всі разом і кожний зокрема врятовують сучасну поезію й показують молотобойцям-графоманам правильні шляхи»³.

Донька М. Драй-Хмари зазначала, що відомий поет і літературознавець Падрік (Патрик) Колум, професор Колумбійського університету, пояснюючи появу неокласиків на тлі української літератури, порівнював їх із ірландським поетом В.-Б. Єйтсом та з ірландською групою, до якої входили Б. Шоу та Дж. Джойс.

¹ Там само, с. 19.

² Там само, с. 23.

³ Там само, с. 24.

Український неокласицизм, на думку П. Колума, – «наслідок великого зрушення духового відродження України. [...] Таке піднесення буває тоді, коли бездержавна нація відчуває свою державність»¹.

М. Драй-Хмара, за спогадами доньки, знав 19 мов, і переклади, як видно з чернеток, давалися йому легко. Після першого арешту 1933 року він залишився без роботи, а його твори було вилучено з бібліотек².

У 197-ому томі «Записок» опубліковано нотатки *Із записників М. Драй-Хмари*, значну частину з яких після арешту письменника й заслання його дружини втрачено. У них ідеться про повсякденне життя, міститься аналіз тогочасної літературної й навкололітературної ситуації, є влучні характеристики багатьох письменників. У записниках віднаходимо рядки, в яких М. Драй-Хмара описує й свої внутрішні стани. Наприклад, 3 січня 1925 р. він записав: «Я не вріс у свою епоху, бо протягом майже 20-ти років (з 9-тих і до 29-ти) був ізольований від життя. Спочатку «манастирське житіє» в Панському [село на Полтавщині, куди батько віддав 9-річного Михайла до школи і де жорстокий учитель за найменшу провину карав і бив його. – *О. Л.*], від якого я, 9-літній хлопчик, буквально втік. Потім брудна Золотоноша [там М. Драй-Хмара навчався на перших курсах гімназії. – *О. Л.*]. Далі гімназія, колегія, університет і, нарешті, блукання в тумані архаїчної філології. Хіба цього не досить, щоб зовсім одірватись од землі?»³

8 квітня 1927 р. М. Драй-Хмара висловив свої міркування про лист Максима Горького до «Книгоспілки», викликаний проханням Олекси Слісаренка перекласти українською мовою повість *Мату (Мать)*. У листі Максима Горького йдеться: «Мені здається, що й переклад цієї повісті на українську мову теж не потрібний. Мене дуже дивує той факт, що люди, ставлячи перед собою ту саму мету, не тільки стверджують наявність наріч –

прагнуть зробити наріччя «мовою», – але ще й пригнічують тих великоросів, які виявилися меншістю у сфері цього наріччя. [...] А то виходить курйозно: одні прагнуть створити «всесвітню мову», інші ж діють саме навпаки»⁴. І вражаючі рефлексії М. Драй-Хмари: «Ось де справжній, непідроблений, невігаданий шовінізм, а в нас намагаються пошити всіх українців в шовіністи через те тільки, що вони українці. Стара, як світ, і нудна, як мітингова промова, історія, а проте з цією історією ми ніяк не можемо розпрощатись. З «наріччя» ми хочемо зробити «язык»! Який жах це для російського інтелігента! Йому так не хотілося б випустити нас з своїх лабет, втрачати ласий шматок, що не має охоти сам лізти в пельку! Для цього він ладен навіть збрехати, пустивши чутку про «угнетённых великороссов!»⁵.

Або ще іронічні думки з приводу тогочасної політичної ситуації: «Заходив до Могилянського. Почув від нього, що Вапліте чи самоліквідувалося, чи його ліквідували. Даремно ж я передплатив ваплітянського журналу! Але часи, часи! –

¹ Там само, с. 25.

² Там само, с. 26.

³ *Із записників М. Драй-Хмари*, Записки НТШ, Т. СХСVII, с. 332.

⁴ Там само, с. 342. Стара пісня, але ніби сьогодні співана: ті самі куплети про «не было, нет и не будет», про «угнетение великороссов», про прагнення до якогось «всемирного языка», від якого відгонить «русским миром», тощо.

⁵ Там само, с. 343.

Щоб ніякісінької тобі опозиції не було! Щоб ніхто й не посмів не то що друкувати вільне слово, а навіть думати вільно! Для чого ж напружувати зголоднілі мізки, коли є готова система думання й філософування? Відкривай книжку Карла Маркса й читай, учись аж досхочу – страви вистачить на всіх»¹.

На сторінках «Записок НТШ» опубліковано й листи М. Драй-Хмари з місць заслання (від 27 травня 1936 до 9 листопада 1938 р.), у яких поет повідомляє дружину й доньку про своє перебування в різних таборах, зокрема про дуже важку фізичну працю, про свої переживання, стани, настрої, про суворі погодні умови тощо. При цьому часто згадує Україну й своїх знайомих. Не нарікав, не скаржився, ховав душевні й тілесні муки за описами природи, котра хоч-не-хоч нагадувала йому рідний Київ. Так, у листі від 12–18 травня 1937 р. писав: «Працюючи в лісі (17. V), я побачив метелика. В лісі ще глибокий сніг. Тільки на пригорбках розтанув він, де багато солодких ягід торішньої брусниці й клюкви. І так дивно було бачити тріпотливі крильця метелика, що літав над білим покривом снігу. Образ цієї комахи переніс мене в Київ, у Пролетарський сад, де так часто я бував і сам, і з вами, і де давно вже блищать молодим, свіжим і ще липким листям стрункі тополі й круглогруді каштани. Яка саме тепер гарна димчаста далечинь розлитого Дніпра!.. Востаннє я бачив Дніпро ввечорі 16 квітня 1936 року, але тоді він був олив'яний, похмурий, непривітний, як і моя думка. Таким він мені тепер не уявляється. Я бачу його в ореолі золотого, осяйного дня, рівного якому нема в цілому світі. Вигріваючися під скупим колимським сонцем, я згадую рідне, ласкаве київське сонце»².

Завершує том бібліографічний покажчик художніх творів, перекладів, літературознавчих праць М. Драй-Хмари, а також літератури про нього (с. 401–407).

Отже, із «Записок НТШ» перед читачем постає поважний науковий доробок М. Драй-Хмари, котрий відзначається глибоким аналізом матеріалу, відповідною методологією та актуальністю досліджень. Не втратили свого значення праці вченого про Лесю Українку, Тараса Шевченка, Максима Богдановича, Василя Чумака, Янку Купалу й інших письменників. Вони засвідчують багатогранність таланту М. Драй-Хмари. Із матеріалів видання простежується трагічна доля поета-неокласика й ученого, як і всієї української інтелігенції 1920–1930-х років. Опубліковані нотатки й листи письменника дають змогу відтворити його близьке й далеке оточення, тогочасну культурну атмосферу в підрадянській Україні, – й на цьому тлі окреслити психодухову силуету М. Драй-Хмари – життєлюба, незламного патріота, люблячого чоловіка й батька, пріоритетами для якого були щирість, доброта, любов до людей, альтруїзм, закоханість у природу й мистецтво.

References

Asher O., *Biohrafichni frahmenty, Zapysky NTSh*, T. CXCVII // Ашер О., *Біографічні фрагменти, Записки НТШ*, Т. CXCVII.

Asher O., *Portret Mykhayla Dray-Khmary, Zapysky NTSh*, T. CXCVII // Ашер О., *Портрет Михайла Драй-Хмари, Записки НТШ*, Т. CXCVII.

¹ Там само, с. 358.

² *Листи Михайла Драй-Хмари*, с. 387.

Dray-Khmara M., *Koshmar*, [u:] Dray-Khmara M., *Tvory*, Kyiv : Naukova dumka, 2015 // Драй-Хмара М., *Кошмар*, [у:] Драй-Хмара М., *Твори*, Київ : Наукова думка, 2015.

Iz zapysnykiv M. Dray-Khmary, Zapysky NTSh, T. CXCVII // *Iz zapysnykiv M. Dray-Khmary*, Записки НТШ, Т. CXCVII.

[Kostyuk H.], *Vid redaktora*, Zapysky NTSh, T. CXCVII: Filolohichna sektsiya: Mykhaylo Dray-Khmara. Z literaturno-naukovoyi spadshchyny, Zahalna redaktsiya, vybir ta uporyadkuvannya, prymitky ta komentari Hryhoriya Kostyuka, N'yu-York; Paryzh; Sidney; Toronto, 1979 // [Костюк Г.], *Від редактора*, Записки НТШ, Т. CXCVII: Філологічна секція: Михайло Драй-Хмара. З літературно-наукової спадщини, Загальна редакція, вибір та упорядкування, примітки та коментарі Григорія Костюка, Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1979.

Lysty Mykhayla Dray-Khmary, Zapysky NTSh, T. CXCVII // *Lysty Mykhayla Dray-Khmary*, Записки НТШ, Т. CXCVII.

Simovych V., *Zbirnyk komisii dlia doslidzhennya (sic!) istoriyi ukrayins'koyi movy, T. 1, za redaktsiyeyu akad. A. Kryms'koho ta M. Dray-Khmary*, Vseukrayins'ka Akademiya nauk, Kyiv, 1931, st. 340 [Rets.], Zapysky NTSh, L'viv, 1937, t. CLX // Сімович В., *Збірник комісії для дослідження (sic!) історії української мови, Т. 1, за редакцією акад. А. Кримського та М. Драй-Хмари*, Всеукраїнська Академія Наук, Київ, 1931, ст. 340 [Рец.], Записки НТШ, Львів, 1937, т. CLX.

Орися Легка – доцентка катедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.

ORCID: 0009-0001-8790-3776

Email: orysya.lehka@lnu.edu.ua